

im Bistum Limburg

Liebe Kolleg:innen, liebe Mitarbeitende, Kooperierende, Interessierte des „Projekts Zeitzeugen im Bistum Limburg“
Szanowni Koledzy, Współpracownicy, Zainteresowani Projektem „Współcześni Świadkowie w Diecezji Limburgskiej”
Dear Colleagues, Co-operators, Interested Parties of the "Project Contemporary Witnesses in the Diocese of Limburg"

Ich erinnere mich gut an den 75. Jahrestag der Befreiung des Konzentrationslagers Auschwitz. Es lag eine ernste, feierliche, gesammelte und melancholische Stimmung über diesem 27. Januar 2020 im ehemaligen Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau, wo die letzten Überlebenden in einem Zelt auf dem Platz vor dem Torhaus saßen. Allen Anwesenden war bewusst, dass zum letzten Mal bei einer Jahrhundertquartalfeyer Überlebende der Shoah dabei sind. Damals war auch Ignacy Golik (+2022), einer unserer Zeitzeugen, als Überlebender des Stammlagers Auschwitz bei der Feier mit seinen 98 Jahren dabei.

Auch in diesem Jahr scheint eine besondere Stimmung über den Feierlichkeiten zum 80. Jahrestag zu liegen. Das liegt sicher auch an den politischen Entwicklungen weltweit, im Besonderen in Deutschland. Wie kann es dazu kommen, dass rechtsextreme und faschistische, menschenverachtende Einstellungen einen solchen Wiederhall finden?

Es hilft nicht, das zu bejammern. Von daher bin ich auch zurückhaltend in der Bewertung, was aktuelle Meldungen betrifft. Die Jewish Claims Conference hat gestern Umfrageergebnisse aus 8 Ländern (Europas und USA) veröffentlicht, die ein mangelndes Faktenwissen unter 18- bis 29-jährigen zur Shoah bescheinigen. Es sind keine neuen Erkenntnisse, dass das Wissen um die Shoah und die furchtbaren Jahre 1933-1945 unter jungen Menschen nicht so ausgeprägt ist, wie es vielleicht sollte. Doch vielleicht ist in diesem Zusammenhang daran zu erinnern, dass in den 1950er und 1960er Jahren das Wissen um die Shoah „ein offenes Geheimnis“ war. Wie schwer sich die deutsche Gesellschaft mit ihrer nationalsozialistischen Vergangenheit in den 1960er Jahren tat kann unser Zeitzeuge Gerhard Wiese als letzter noch lebender Staatsanwalt der Frankfurter Auschwitzprozesse bezeugen.

Und dann wissen wir, dass in den vergangenen Jahrzehnten zahlreiche Gedenkstätten an Orten nationalsozialistischen Terrors entstanden sind, oftmals auf Initiative lokaler Bürgergruppen – auch der Geschichtsort Adlerwerke in Frankfurt. Stolpersteine werden nach wie vor unter aktiver Beteiligung von Schulen deutschlandweit verlegt und didaktisch gut vorbereitet. Noch 2022 sagt Floriane Azoulay, Direktorin der Arolsen Archives, nach deren Studie zu NS-Zeit und Generation Z: "Ich nehme bei den Jugendlichen eine große Offenheit, Neugier und Freiheit im Denken wahr". In den Zeitzeugenbegegnungen, wie auch zuletzt in der Limburger Zeitzeugenwoche, können wir dies bestätigen. Wir erleben Schüler:innen, die sehr wohl wissen und hören wollen.

Was Theodor W. Adorno 1966 formulierte - „Die Forderung, daß Auschwitz nicht noch einmal sei, ist die allererste an Erziehung.“ – ist im Bewusstsein der deutschen Gesellschaft durchaus vorhanden.

In diesen Zusammenhängen ist mir das Anzünden von Licht in der Dunkelheit näher als über die Dunkelheit zu klagen.

Veranstaltungen zum 27. Januar

- 1) Meine Kollegin Dr. Daniela Kalscheuer lädt am Abend des 27. Januar, 19:00 – 21:00 ins Haus am Dom ein, zu Isay Rottenbergs Zigarrenfabrik - Wie ein niederländisch-jüdischer Unternehmer in Sachsen den Nazis die Stirn bot. Die Autorinnen Hella Rottenberg und Sandra Rottenberg aus Amsterdam stellen eine fesselnde, außergewöhnliche Familiengeschichte und ein neues Gesicht des Widerstands gegen den Nationalsozialismus vor.
- 2) Die schon erwähnte Claims Conference hat auf den sozialen Medien unter dem Hashtag „Rememberthis“ Videos von Holocaust-Überlebenden auf ihrer Website eingestellt. Diese finden sich unter dem Link

80th Anniversary of the

liberation of **Auschwitz**

#REMEMBERTHIS

<https://www.claimscon.org/rememberthis-videos1/>

- 3) Auf die Veranstaltungen im Landtag und Land Rheinland-Pfalz hatte ich schon im letzten Newsletter hingewiesen, mit der Live-Übertragung der Rede von Ronen Steinke unter www.landtag.rlp.de.
- 4) Yad Vashem bietet ein englischsprachiges Webinar für Studierende und Lehrende an: <https://info.echoesandreflections.org/ihrd-auschwitz-80-years>
- 5) Die ebenfalls schon im letzten Newsletter erwähnte Dokumentation zu Eva Szepesi, in der auch eine vom Projekt „Zeitzeugen“ organisierte Zeitzeugenbegegnung in Kriftel am 27.11.2024 vorkommt, ist unter ZDF Frontal „Judenhass in Deutschland“ in der Mediathek unter folgendem Link zu sehen: <https://www.zdf.de/politik/frontal/doku-judenhass-in-deutschland-80-jahre-nach-auschwitz-holocaust-100.html>
Das ZDF hat neben den schon im Oktober erwähnten Interviews mit Holocaust-Überlebenden ein umfangreiches Programmangebot rund um den 27. Januar, ebenso wie die ARD in Audio- und Mediathek.
- 6) Mein Kollege Matthias Blöser vom Zentrum Gesellschaftliche Verantwortung der EKHN weist auf einen „Abend für Demokratie“ übermorgen, Sonntag, 26.1., 18:00 in der Ev. Andreaskirche Frankfurt Eschersheim, Kirchhainer Straße 2 hin.
- 7) Ich selbst werde am Montag, 18:30 – 20:00 Uhr im Pauluszentrum Montabaur zur Frage „Wie heute und in Zukunft gedenken?“ das Projekt „Zeitzeugen“ vorstellen.

Weitere Hinweise

- 1) Auch wenn sie weit weg ist, scheint mir die Ausstellung **„Die dritte Generation. Der Holocaust im familiären Gedächtnis“** bedeutsam. Im Jüdischen Museum Wien wird sie vom 16. März 2025 an gezeigt; ab 9. April 2025 im Jüdischen Museum München; hoffentlich danach noch an anderen Orten, die näher an Frankfurt liegen. Der Leipziger Verlag Hentrich & Hentrich hat dazu einen 216-seitigen Katalog mit zahlreichen farbigen Abbildungen herausgegeben.
- 2) Im Open Access sind für Interessierte ost (14 Bände) - und westdeutsche (50 Bände) **Gerichtsentscheidungen zu NS-Verbrechen** nachzulesen unter <https://junsv.nl/home>
U.a. auch die Urteile des 1. Frankfurter Auschwitzprozesses.
- 3) Ich weise gerne auch auf unseren **youtube-Kanal** „Projekt Zeitzeugen im Bistum Limburg“ hin, der sich nach und nach füllt. Demnächst wird dort auch das Gespräch mit Gerhard Wiese an der Limburger Friedrich-Dessauer-Schule vom 22.1.2025 eingestellt werden.
- 4) Anfang bis Mitte Februar werde ich alle Schulen im Gebiet des Bistums Limburg anschreiben mit **Informationen zu Möglichkeiten von schulischen Zeit- und Zweitzzeugenbegegnungen** präsentischer und digitaler Form in 2025. Die Zeitzeugenwoche zentraler Begegnungen mit Shoah-Überlebenden wird wieder im Priesterseminar Limburg in der ersten Dezemberwoche 2025 stattfinden.

Herzliche Grüße aus Frankfurt, Marc Fachinger

Dobrze pamiętam 75. rocznicę wyzwolenia obozu koncentracyjnego Auschwitz. 27 stycznia 2020 r. w byłym obozie zagłady Auschwitz-Birkenau, gdzie ostatni ocaleni siedzieli w namiocie na placu przed budynkiem bramnym, panował poważny, uroczysty, zebrany i melancholijny nastrój. Dla wszystkich obecnych było jasne, że żaden z

ocalałych z Holocaustu nie weźmie udziału w obchodach stulecia. W tym czasie Ignacy Golik (+2022), jeden z naszych współczesnych świadków, był również obecny na obchodach w wieku 98 lat jako ocalały z obozu macierzystego Auschwitz.

Również w tym roku wydaje się, że obchodom 80. rocznicy towarzyszy szczególna atmosfera. Jest to z pewnością również spowodowane wydarzeniami politycznymi na całym świecie, zwłaszcza w Niemczech. Jak to możliwe, że prawicowa ekstrema i faszystowskie, nieludzkie postawy odbijają się takim echem?

Nie pomaga jęczenie na ten temat. Dlatego jestem też ostrożny w ocenie bieżących doniesień. Wczoraj Jewish Claims Conference opublikowała wyniki badań z 8 krajów (Europy i USA), które świadczą o braku faktycznej wiedzy na temat Zagłady wśród osób w wieku 18-29 lat. Nie jest to nowe odkrycie, że wiedza na temat Zagłady i strasznych lat 1933-1945 nie jest tak silna wśród młodych ludzi, jak być może powinna. Warto jednak w tym kontekście przypomnieć, że w latach 50. i 60. wiedza o Zagładzie była „otwartą tajemnicą”. Nasz współczesny świadek Gerhard Wiese, ostatni żyjący oskarżyciel we frankfurckim procesie oświęcimskim, może zaświadczyć o tym, jak trudno było niemieckiemu społeczeństwu pogodzić się z narodowosocjalistyczną przeszłością w latach sześćdziesiątych.

Wiemy też, że w ostatnich dziesięcioleciach w miejscach narodowosocjalistycznego terroru powstało wiele miejsc pamięci, często z inicjatywy lokalnych grup obywatelskich - w tym historyczne miejsce Adlerwerke we Frankfurcie. Stolpersteine są nadal budowane w całym Niemczech przy aktywnym udziale szkół i są dobrze przygotowane pod względem dydaktycznym. W 2022 r. Floriane Azoulay, dyrektor Archiwum Arolsen, powiedziała po przeprowadzeniu badań na temat ery nazistowskiej i pokolenia Z: „Zauważyłam wielką otwartość, ciekawość i swobodę myślenia wśród młodych ludzi”. Możemy to potwierdzić w naszych spotkaniach ze współczesnymi świadkami, tak jak ostatnio podczas Limburg Contemporary Witness Week. Doświadczamy uczniów, którzy bardzo chcą wiedzieć i słyszeć.

To, co Theodor W. Adorno sformułował w 1966 r.: „Żądanie, aby Auschwitz się nie powtórzyło, jest pierwszą rzeczą w edukacji”. - jest z pewnością obecne w świadomości niemieckiego społeczeństwa.

W tym kontekście zapalenie świeczki w ciemności jest bliższe mojemu sercu niż narzekanie na ciemność.

Wydarzenia 27 stycznia

1) Moja koleżanka dr Daniela Kalscheuer zaprasza 27 stycznia wieczorem w godzinach 19:00-21:00 do Haus am Dom na spotkanie Isay Rottenberg's Cigar Factory - How a Dutch-Jewish entrepreneur in Saxony stood up to the Nazis. Autorki Hella Rottenberg i Sandra Rottenberg z Amsterdamu przedstawią urzekającą, niezwykłą historię rodzinną i nowe oblicze oporu przeciwko narodowemu socjalizmowi.

2) Wspomniana wyżej Konferencja Roszczeniowa opublikowała filmy wideo ocalałych z Holocaustu na swojej stronie w mediach społecznościowych pod hashtagem „Rememberthis”. Można je znaleźć pod linkiem

80th Anniversary of the

liberation of **Auschwitz**

#REMEMBERTHIS

<https://www.claimscon.org/rememberthis-videos1/>

3) Odniosłem się już do wydarzeń w parlamencie kraju związkowego Nadrenia-Palatynat w ostatnim biuletynie, wraz z transmisją na żywo przemówienia Ronena Steinke na stronie www.landtag.rlp.de.

4) Yad Vashem oferuje anglojęzyczne webinarium dla uczniów i nauczycieli: <https://info.echoesandreflections.org/ihrd-auschwitz-80-years>.

5) Film dokumentalny o Evie Szepesi, również wspomniany w ostatnim biuletynie, który obejmuje również spotkanie współczesnych świadków zorganizowane w ramach projektu „Zeitzeugen” w Kriftel w dniu 27.11.2024 r., można obejrzeć w ZDF Frontal „Judenhass in Deutschland” w bibliotece mediów pod następującym linkiem:

<https://www.zdf.de/politik/frontal/doku-judenhass-in-deutschland-80-jahre-nach-auschwitz-holocaust-100.html>

Oprócz wywiadów z ocalałymi z Holocaustu, o których wspomniano już w październiku, ZDF ma szeroką gamę programów na 27 stycznia, podobnie jak ARD w swojej bibliotece audio i medialnej.

6) Mój kolega Matthias Blöser z Centrum Odpowiedzialności Społecznej EKHN wskazuje na „Wieczór dla Demokracji” pojutrze, w niedzielę, 26 stycznia, o godzinie 18:00 w Ev. Andreaskirche Frankfurt Eschersheim, Kirchhainer Straße 2.

7) Ja sam zaprezentuję projekt „Współcześni świadkowie” w poniedziałek w godzinach 18:30-20:00 w Paulus Centre Montabaur na pytanie „Jak pamiętać dziś i w przyszłości?”.

Dalsze informacje

1) Mimo że jest to odległy termin, wystawa **"Trzecie pokolenie. Holokaust w pamięci rodzin"** wydaje mi się ważna. Będzie ona pokazywana w Muzeum Żydowskim w Wiedniu od 16 marca 2025 r.; od 9 kwietnia 2025 r. w Muzeum Żydowskim w Monachium; mam nadzieję, że później w innych miejscach bliżej Frankfurtu. Wydawnictwo Hentrich & Hentrich z siedzibą w Lipsku opublikowało 216-stronicowy katalog z licznymi kolorowymi ilustracjami.

2) Zainteresowani mogą zapoznać się z **wyrokami sądów** wschodnioniemieckich (14 tomów) i zachodnioniemieckich (50 tomów) **w sprawie zbrodni nazistowskich** w otwartym dostępie na stronie <https://junsv.nl/home>.

Obejmują one wyroki 1. frankfurckiego procesu oświęcimskiego.

3) Chciałbym również zwrócić uwagę na nasz [kanał youtube](#) „Project Contemporary Witnesses in the Diocese of Limburg”, który stopniowo się zapęźnia. Wywiad z Gerhardem Wiese w szkole Friedricha Dessauera w Limburgu w dniu 22 stycznia 2025 r. również zostanie tam wkrótce opublikowany.

4) Na początku lub w połowie lutego napiszę do wszystkich szkół w diecezji Limburg z **informacją o możliwościach szkolnych spotkań naocznych i drugich świadków** w formie prezentacyjnej i cyfrowej w 2025 r. Tydzień naocznych spotkań z ocalałymi z Shoah ponownie odbędzie się w seminarium w Limburgu w pierwszym tygodniu grudnia 2025 r.

Pozdrowienia z Frankfurtu, Marc Fachinger

I remember the 75th anniversary of the liberation of the Auschwitz concentration camp well. There was a collected, melancholy, serious and solemn mood on this January 27, 2020 in the former extermination camp of Auschwitz-Birkenau, where the last survivors sat in a tent on the square in front of the gatehouse. All those present were aware that no survivors of the Shoah would be present on the 100th anniversary. One of our witnesses, Ignacy Golik (+2022), who survived the main camp at Auschwitz, was also present at the celebration at the age of 98.

This year, too, the 80th anniversary celebrations seem to be imbued with a special atmosphere. This is certainly due to political developments worldwide, and in particular in Germany. How can it be that right-wing extremist and fascist, inhuman attitudes find such an echo?

It does not help to lament this. Therefore, I am also hesitant to make assessments regarding current reports. Yesterday, the Jewish Claims Conference published the results of a survey conducted in eight countries (Europe and the United States) showing a lack of factual knowledge among 18- to 29-year-olds about the Shoah. It is not new that knowledge among young people about the Shoah and the terrible years of 1933-1945 is not as pronounced as it perhaps should be. But perhaps it is worth remembering that in the 1950s and 1960s, knowledge of the Shoah was "an open secret". Our contemporary witness Gerhard Wiese, the last surviving public prosecutor from the Frankfurt Auschwitz trials, can testify to how difficult German society found it to deal with its Nazi past in the 1960s.

And then there are the numerous memorials that have been created in places of Nazi terror in recent decades, often at the initiative of local citizens' groups – including the Adlerwerke History Site in Frankfurt. Stumbling Stones continue to be laid with the active participation of schools throughout Germany and are well prepared from an educational point of view. In 2022, Floriane Azoulay, director of the Arolsen Archives, said, according to their study on the Nazi era and Generation Z: "I perceive a great openness, curiosity and freedom in thinking among young people". We can confirm this in the eyewitness encounters, as recently in the Limburg Eyewitness Week. We see students who know and want to hear very well.

What Theodor W. Adorno formulated in 1966 - "The demand that Auschwitz not happen again is the very first demand on education" - is certainly present in the consciousness of German society.

In this context, lighting a candle in the darkness is closer to me than complaining about the darkness.

Events on January 27

1) My colleague Dr. Daniela Kalscheuer invites you to the Haus am Dom on the evening of January 27, 7:00 – 9:00 pm, to Isay Rottenberg's Cigar Factory - How a Dutch-Jewish Entrepreneur in Saxony Defied the Nazis. The authors Hella Rottenberg and Sandra Rottenberg from Amsterdam present a captivating, extraordinary family history and a new face of resistance against National Socialism.

2) The aforementioned Claims Conference has posted videos of Holocaust survivors on its website on social media under the hashtag “Rememberthis”. These can be found at the link

80th Anniversary of the
liberation of **Auschwitz**
#REMEMBERTHIS

<https://www.claimscon.org/rememberthis-videos1/>

3) I already referred to the events in the state parliament and the state of Rhineland-Palatinate in the last newsletter, with the live broadcast of Ronen Steinke's speech at www.landtag.rlp.de.

4) Yad Vashem is offering an English-language webinar for students and teachers:
<https://info.echoesandreflections.org/ihrd-auschwitz-80-years>

5) The documentary about Eva Szepesi, which was also mentioned in the last newsletter, and which also features an encounter with contemporary witnesses in Kriftel on November 27, 2024, organized by the “Zeitzeugen” project, can be seen in the ZDF Frontal “Judenhass in Deutschland” (Hatred of Jews in Germany) media library under the following link:

<https://www.zdf.de/politik/frontal/doku-judenhass-in-deutschland-80-jahre-nach-auschwitz-holocaust-100.html>

In addition to the interviews with Holocaust survivors mentioned in October, ZDF has an extensive program around January 27, as does ARD in audio and media libraries.

6) My colleague Matthias Blöser from the Center for Social Responsibility of the EKHN points to an “Evening for Democracy” the day after tomorrow, Sunday, 26.1., 18:00 in the Ev. Andreaskirche Frankfurt Eschersheim, Kirchhainer Straße 2.

7) I myself will be presenting the “Zeitzeugen” project on Monday, 6:30-8:00 p.m. at the Pauluszentrum Montabaur on the question “How to commemorate today and in the future?”

Further information

1) Even though it is far away, the exhibition “**The Third Generation. The Holocaust in Family Memory**” seems significant to me. It will be shown at the Jewish Museum Vienna from March 16, 2025; at the Jewish Museum Munich from April 9, 2025; and hopefully afterwards at other locations closer to Frankfurt. The Leipzig-based publishing house Hentrich & Hentrich has published a 216-page catalog with numerous color illustrations.

2) Open access for those interested in reading east (14 volumes) and west German (50 volumes) **court decisions on Nazi crimes** can be found at <https://junsv.nl/home>

Among others, the judgments of the 1st Frankfurt Auschwitz Trial.

3) I would also like to draw your attention to our [YouTube channel](#) “Projekt Zeitzeugen im Bistum Limburg”, which is gradually filling up. The conversation with Gerhard Wiese at the Friedrich Dessauer School in Limburg on January 22, 2025 will also be posted there soon.

4) At the beginning or middle of February, I will write to all schools in the diocese of Limburg with **information about opportunities for school-based encounters with contemporary witnesses and second witnesses** in 2025, in both present and digital form. The central week of encounters with Shoah survivors will again take place at the Limburg Seminary in the first week of December 2025.

Kind regards from Frankfurt, Marc Fachinger

Projekt "Zeitzeugen", Dr. Marc Fachinger, Haus am Dom, Domplatz 3, 60311 Frankfurt
Telefon 069/8008 718 711 **Mobil:** (0049) (0)170-2840916
Mail: zeitzeugen@bistumlimburg.de **Website:** <https://zeitzeugen.bistumlimburg.de>

*Wer diesen Newsletter nicht mehr erhalten möchte, antwortet auf diese Email mit „Abmeldung“
Jeśli nie chcesz już otrzymywać tego biuletynu, odpowiedz na tę wiadomość e-mail, wpisując „anuluj subskrypcję”.
If you no longer wish to receive the newsletter, please reply to this email with "unsubscribe".*